

ПРЕФІКСАЛЬНИЙ СПОСІБ ТВОРЕННЯ КОНОТАТИВНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВ

(на матеріалі мас-медіа поч. ХХІ століття)

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті досліджено морфологічний спосіб творення конотативних значень дієслів. Визначено продуктивні префіксальні конотеми, які утворюють як нові денотативні значення, так і оказіональні й узуальні конотативні значення.

Ключові слова: конотативне значення, морфема, префіксальний спосіб, префіксальна конотема.

Abstract

In the article the morphological way of verbs' connotative meanings creation were explored. Productive prefixed conotems, that form either new denotative values or occasional and visual connotative values, were identified.

Keywords: connotative meaning, morpheme, prefix method, prefix connotem.

Конотація – вторинне емоційне, оцінне та стилістичне забарвлення слова, яке відображає знання про властивості предмета. Конотативне значення виникає не лише шляхом переосмислення значення слова – метафоризації, а й за допомогою афіксів суб'єктивної оцінки.

«Конотемою — матеріалізованим у морфемі конотатом — може бути будь-який морфологічний елемент слова, що має емоційно-експресивний зміст, завдяки якому слово викликає оцінне ставлення мовця. Звичайне слово може складатися максимально з чотирьох конотем: префіксальної, кореневої і двох суфіксальних [2, 20]

Одним із найпродуктивніших способів творення конотативних дієслів є префіксальний словотвір. Префікси виступають основними конкретизаторами значення дієслівних дериватів. Як відомо, кожен префікс виступає носієм часових, просторових, об'єктно-розподільних та інших значень або кількох з них [Стишов: 192]. Деякі префіксальні конотеми впливають не лише на появу конотації, а й на зміну денотації, наприклад, нейтральна основа **косити** із різними префіксами (**під-, від-, за-**) має різне денотативне та конотативне значення: **відкосити** – денотативне значення «чогось уникнути», конотативне – «жаргонне, фамільярно-зневажливе»; **закосити** – «когось наслідувати, копіювати», «розмовне, зневажливе»; **підкосити** – «змінити вартість товару», «розмовне, негативна оцінка»: *Від внеску легко «відкосити» самому, але при цьому наполягати, щоб його сплатив хтось інший* (УМ, 22.01.2009, 12); *Лохан невдало «закосила» під Монро* (УМ, 21.02.2008, 16); *Перший раз назвали одну ціну, за тиждень підкосили під новий курс, та так і не зупинилися* (Д, 13.02.2009, 7).

У мові сучасних мас-медіа функціонує чимало загальноновживаних дієслів з емоційно-оцінним забарвленням, утворених за допомогою префікса **за-**, внаслідок чого в кількісному відношенні змінюється денотат та формується нове конотативне значення дієслова: **рватися – зарватися** „поводити себе самовпевнено, зухвало, унаслідок чого можуть виникнути проблеми”, **м'яти - зам'яти** „припинити щось”; **гриміти – загриміти** „потрапити куди-небудь усупереч своєму бажанню, наприклад у в'язницю”; **кипіти – закипіти** „починати проймається яким-небудь почуттям”; **жати – зажати** „пожаліти”; **летіти – залетіти** „потрапити у в'язницю”, у розмовному мовленні часто використовують з негативним значенням „небажано, несподівано завагітніти”; **хворіти – захворіти** „перейматися, захоплюватися чим-небудь, наприклад, спортом”; **сісти - засісти** (у печінках), **гратися – загратися** „занадто захопитися чимось несуттєвим”, наприклад: ... *зберуться державні мужі й розроблять пакет показово-покаральних заходів – відбирання ліцензій у банків, які „зарвалися”, а насправді – викинути з сонму Священних тих, які заважають певним банкам* (Д, 24.01.2009, 8); *Тож велике реформаторство на якійсь стадії „зам'яли”, спустили на гальмах* (УМ, 08.04.2004, 10); *І ось там нещодавно повідомили, що наша «помаранчева Пасіонарія» - баба Параска – спочатку загриміла*

до КПЗ, а потім – до лікарні (Д, 23.12.2008, 1); На прикладі Прилук видно, як „закупає” в народі, в областях, у районах, а не лише в головах столичних політиків, несприйняття нинішньої влади (УМ, 25.03.2004, 3); Але наразі „державний діяч” 10 відсотків „зажав” (УМ, 06.07.2005, 5); Віра просто рятує дівчат, що „залетіли» від очевидного лиха (УМ, 02.07.2005, 9); Чотири роки тому вперше став на гірські лижі і з того часу „захворів” цим спортом (УМ, 21.02.2004, 5); Поки Леонід Данилович переймав досвід будівництва палаців у свого брунейського колеги, у столиці його султанату на спільну акцію протесту зібралися незалежні журналісти, соціалісти, наші українці, БЮТівці та всі, кому ця влада вже **засіла** в печінках (УМ, 10.03.2004, 1); Вони думають, що мене використовують, але самі так „загналися”, що навіть не помітять, як будуть використані (Д, 28.11.2008, 20).

У досліджуваній період зросла продуктивність словотвірного типу з префіксальною конотемою **під-**, яка у більшості випадків видозмінює денотат та вказує на незавершену дію: **підмочити, підчепити, підсаджувати, підметушитися** тощо, пор.: *Стаття в колісць шанованій газеті «Известия», яка скандальним звільненням саме Бабурової ще більше „підмочила” свою репутацію, виглядає як безсила спроба виправдатися за некрасиві дії одного з журналістів* (Д, 19.02.2009, 4); ... але вона все одно виходить на вечірню прогулянку, сподіваючись „**підчепити**” грошовитого кавалера (УМ, 21.07.2005, 16); *Тепер розглянемо звинувачення в тому, що до фаст-фуду додають харчові добавки, які „підсаджують” нас саме на такий тип харчування, спричиняючи звикання* (Д, 15.08.2008, 24); *А чи не від того так швидко підметушився МВФ, що й зовнішній борг, і виданий кредит – гарантований НБУ, а не героїчними зусиллями уряду* (Д, 01.11.2008, 5).

Префікс **під-** разом із стилістично нейтральними основами надає дієслівним лексемам як пейоративне, так і мейоративне забарвлення (залежно від контексту), як-от: *Росія, тим часом, намагається чинити тиск на хід передвиборчих перегонів, натякаючи, що Президент Ющенко постачав зброю режиму Саакашвілі і „підбивав” його на здійснення агресії...* (ВК, 11.11.2008, 2); *Кучма „підтакує”:* „Вона ж... Питання в тому, що не він керує, а вона керує їм!” (УМ, 08.07.2005, 5); *Мабуть, не хочуть „підставляти” власників тих сейфів, у яких лежать їхні „вольні”* (УМ, 05.07.2005, 4). *Але журналісти не заспокоювалися і насамкінець „підкололи” Томенка – запитали, чи буде він тепер як куратор спорту ходити на футбольні матчі та сидіти в ложі разом з Кучмою...* (УМ, 15.02.2005, 5); *Проте світова криза підкосила не стільки банківський сектор (який, вірте чи ні, але **викарабкається** й без державної допомоги), скільки простих громадян* (ВК, 20.01.2009, 6).

Активізувалося творення конотативних дієслів з префіксом **про-**, які означають „досягти того, що названо твірною основою за будь-яких умов”: **просунути** (долаючи перешкоди, давати чомусь рух), **проколотися** („зазнати невдачі”), **пробивати** („докладаючи зусиль, домагатися свого, досягти успіхів у чому-небудь”), **прочесати** (детально оглянути, обстежити щось) тощо, наприклад: *Гаразд, плани прем’єра за допомогою парламенту „просунути” життєво важливі закони – це мрія глави виконавчої гілки влади* (Д, 28.08.2008, 4); *Ну ще „проколовся” калузький мер Роман Сушко* (УМ, 21.07.2005, 9); *За словами Олександра Кулика деякі спритні батьки примудряються вивозити дітей „до води” двічі, а то й тричі за літо: спочатку „пробивають” путівку через управління охорони здоров’я, потім звертаються до освітян...* (УМ, 30.06.2005, 10); *Тепер головне - „прочесати” ці обіцянки на достовірність* (Д, 19.03.2009, 8). У проаналізованих дієсловах відбулося конотативне підсилення, оскільки службові морфеми не впливають на денотат, а залишаються на рівні емоцій мовця.

Дієслова з префіксом **при-** об’єднані словотвірним значенням „неповнота дії”: **присісти** („захопитися чимось”), **прикривати** („захищати когось”), **примальовувати** („додати неправдиву інформацію”), **приперти** („змушувати робити щось”), **припечатати** („гостра критика, рішуча оцінка кому-небудь”) та інші, пор.: *Тим, хто **присів** на мистецтво аж так щільно, що відчуває ламку без щотижневого походу в театр..* (УМ, 06.07.2005, 9); *Правда Солоніка „прикривала” могутня кримінальна організація, яка потім і знищила його в Греції разом з його подругою-манекенецею (ПіК, №18, 2004, 27);... у палаті **приперли** його до стіни, відмовлялися сказати, хто вони й за чий наказом діють...* (УМ, 02.06.2005, 4); *Юля погодилася, відстояла, а вже за кілька днів Балого „**припечатав**” її черговою критичною заявою* (УМ, 29.07.2008, 4).

У мові мас-медіа чимало okazіональних дієслів доконаного та недоконаного виду з позитивною і негативною оцінкою, утворених за допомогою префікса **ви-**: **вибити, вичавити, виманити, випхати** тощо, наприклад: *Але спосіб його порятунку лише підтверджує припущення газети «День», висловлене в попередній статті, про те, що «показову смерть» МДЦ затіяно лише заради того, щоб „**вибити**” з бюджету потрібну суму для безбідного існування* (Д, 03.02.2009, 4); *На сувору вимогу фотографа „усміхатися й закохано дивитися в очі” своїй другій половинці, парочка **вичавлює** криві посмішки й*

береться за руки (УМ, 30.06.2005, 12); При цьому, за словами експерта, у банку в результаті переговорів сьогодні можна „виторгувати” досить-таки прийнятні умови реструктуризації боргу (Д, 23.12.2008, 5); Саме він якось зумів „вманити” вкрай заклопотану насущними проблемами Прем’єр-міністра до себе на свято... (УМ, 19.07.2005, 6); Щоправда, деякого з представників виконавчої влади, які однією ногою ще перебувають у законодавчому світі, можуть встигнути остаточно звідти **випхати** ще влітку... (УМ, 06.07.2005, 4); Бо бюрократ уже все „виптусив” з кишені сільського підприємця (СВ, 24.03.2009, 1).

Характеризується високою продуктивністю префікс **по-**, що утворює переважно розмовні оказіональні дієслова, які передають завершену дію, її результат або дію, що триває певний час: **потусити, поперти, пофестивалити, подовбти, потягнути** (у значенні „забрати достатньо коштів”), **попустити** та інші, пор.: Цей перелік можна продовжувати до безкінечності, адже „**потусити**” наш народ ой як любить (ВК, 29.01.2008, 12); Бо ж усі можновладці уточнюють, що валюту використовують борці з корупцією (хто в тандемі з корупцією і проти кого **попре** – не зізнаються!) (УМ, 13.07.2005, 7); Нікого з поетів, музикантів, просто любителів **пофестивалити** не бентежить, що такий захід відбувається у День незалежності української держави, проти якої герой фестивалю воював на своїх фронтах... (Д, 27.08.2008, 2); Чи не призведуть спроби **подовбти** ще один великий банк, за яким, наче картковий будиночок, може впасти й уся банківська система країни, до припинення дискусії про можливість / неможливість дефолту? (Д, 23.01.2009, 2); Почали урізати, але майже б мільйонів цей об’єкт „**потягнув**” (СВ, 17.02.2009, 2); Тільки ж Сердючка сама любить „**попустити**”, і перед тим, як заспівати свій новий „безсмертний” хіт „До ре мі”, підкреслила: «З української це перекладається „До ре мі”. Щоб нікому нічого не почулося» (УМ, 26.07.2008, 13).

Спостерігається активне використання узуальних дієслівних інновацій з префіксальною конотемою **роз-**, під дією якої дієслово набуває нового емоційно-оцінного значення та конотації розмовності: **роздерибанити** (у значенні „розграбувати”), **розводити** (говорити про що-небудь багато, але те, що вигідно мовцю), **розрулити** (у значенні „вирішити, розв’язати проблему, конфлікт”) тощо, наприклад: Місто хочуть „**роздерибанити**” так, як розграбували Україну за 9 років (УМ, 02.06.2005, 2); Американський долар **розмітають** і в обмінних пунктах, і на міжбанківському ринку, як гарячі піріжки (Д, 01.11.2008, 10); Але не пана Костянтина в даному випадку захищав Президент, який, схоже, був вражений тим зухвальством, з яким керівник його власної Адміністрації „**розводить** і володарює” у країні (ПіК, №2, 2003, 10); То ж що це – велика змова проти Тимошенко чи її невміння „**розрулювати**” конфліктні ситуації? (УМ, 07.07.2005, 7).

Малопродуктивними словотворчими засобами творення загальноживаних емоційно-оцінних дієслів виступають такі префікси, як: **з-/с-** (**згоріти, звести, здати, сколотити**), **на-** (**насолити, намацати, напхати, нагріти**), **пере-** (**перетоптати, переплюнути**) та інші, наприклад: Але мої акції 100% не „**згорять**” – їх достатньо, аби обрати одного члена спостережної ради (Д, 11.11.2008, 5); Повідомляється, що на форум влада **звезла** з усіх районів області працівників райдержадміністрації... (УМ, 28.01.2004, 3); А погана подія тижня та, що Юлія Володимирівна „**здала**” газове питання (Д, 29.01.2009, 8); Кому вдається „**сколотити**” антитезу, комусь вдається „ужитись” у театрі... (УМ, 21.02.2004, 7); Ми подзвонили до «Світ Аутдор», аби дізнатись, чим же так „**насолити**” рекламисти чиновникам, що ті вкотре не лінуються знімати злочасну рекламу (ВК, 18.11.2008, 5);...це переможець фестивалю дитячого анімаційного кіно в Х’юстоні „Прибулець із космосу” режисерів Григорія Мура та Карлоса Забала, які **напхали** 95-хвилинну стрічку анімацією... (УМ, 06.07.2005, 9); Так було до осені, коли Балтський молокозавод „**нагрів**” постачальників на 80 тисяч гривень (СВ, 24.03.2009, 2); Я вздовж і вперек „**перетоптав**” офіційну Інтернет-сторінку «Людина року», але так і не знайшов там нічого схожого на систему чи концепцію відбору претендентів... (СВ, 17.03.2009, 2); Поки що жоден молодий артист не здатний „**переплюнути**” їх у творчості (Д, 18.03.2009, 8).

Отже, у мові сучасних засобів масової інформації функціонують загальноживані емоційно-оцінні дієслова, утворені префіксальним способом творення. Серед них найпродуктивнішими є префіксальні конотеми **за -**, **під -про -**, **ви -** та **по -**. Службові морфеми разом з кореневою морфемою можуть утворювати як новий денотат, так і новий конотат, або новий денотат і конотат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Говердовський В. І. Про суфіксальну експлікацію коннотації іменників / В. І. Говердовський // Мовознавство. — 1998. — № 3. — С. 54-59.

2. Говердовский В. И. Коннотемная структура слова / В. И. Говердовский. — Харьков : Изд-во при Харьковском ун-те «Выщ. шк.», 1989. — 95 с.
3. Петрова Л. И. Семантико-словообразовательный аспект производных эмоционально-оценочных слов в плане разграничения языка и речи / Л. И. Петрова // Значение и его варьирование в тексте. — Волгоград, 1987. — С. 145–155.
4. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття : (на матеріалі мови засобів масової інформації) / О. А. Стишов. — К. : Видавництво Київського національного лінгвістичного університету, 2003. — 388 с.
5. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. — М.: Наука, 1986. — 140 с.

Стадній Алла Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця.

StadniiAlla Sergiivna - Candidate of Philology, Senior Lecturer, Department of Linguistics, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, e-mail: stadniy.alla@ukr.net